

KULTURKRÓNIKA

EGON ERWIN KISCH ÉS A REPORTAGE

E világ igazsága a művészi módszer számos útján alakítható. A legszükségesebb, a legugrásrakészebb módszer, amely a mindennapokhoz a legközelebb áll — a reportage.

E módszer társadalmi képviselőit koruk sötét erői sohasem szerették. Nem véletlen, hogy Agnes *Smedleyt*, aki napjaink egyik legérettebb reportere az uralkodó fórumok gyűlölik s ép' mostanában a japán imperializmus testvéri egyetértésben üldözi az angol Secret Service-szel s a Kuomintang politikai osztályával. Napjaink kevés könyve ábrázolta oly' felelősségteljesen, mint az ő könyvei a gyarmatok népeinek emberi fájdalmát és társadalmi szükségét.

John *Reed* és Larissa *Reisner* reportageai méltó dokumentumai a kornak. Hasonlókép' Albert *Londres* írásai, aki a guayanai poklot és a francia imperializmus afrikai barbarizmusait jegyezte fel. (A. L. egy Távolkeleti kirándulásról visszatérve pusztult a tengerbe pár évvel ezelőtt a Georges Philppar katasztrófája alkalmával, reporteri hivatása teljesítése közben.)

A férfi, aki Németországban a szociális reportaget vállalta és kifejlesztette Egon Erwin *Kisch*.

Olyan időben, amikor az uralkodó sajtó korrump, az újságok a vezető fórumok eszközei és reportereik a valótlanság commis voyageurs-jei — *Kisch* újrászövegezte a német társadalombírálat reportageát.

Kisch a nagy felvilágosítók, mint Diderot, Voltaire, Beaumarchais írásain s Swift szatiráin és Heine pamphletjein iskolázódva annak a reporter Zolának a törvényes tanítványa, aki műve elé ezt a mottót tette: Csak az igazságot akarjuk megmondani, még pedig úgy, hogy a nép megértsen bennünket. Az igazságnak ez útjain járta be *Kisch* keresztül-kasul a világot. . .

Kisch szereti, ha „száguddó“-nak nevezik. Az időnek nem Rolandja, hanem reportere. Ám nem ő az, aki szágudd, — hanem az idő. Az idő gyorsabban rohan, mint a repülőgép. S az időlencsénél és a természet-tudományi világképnél többre van szükség az idő táncának kibetűzéséhez a mindennapok távlatnélküliségében.

Kisch alacsony termetű ember. A kalapját a fejében nyomva viseli, és súlyt helyez arra, hogy a cigaretta az idő hajszájában a szája szögletében ki ne aludjék. Szemei barátságosan nevető párnák közé ágyazódtak, látásuk azonban ennek ellenére éles és erős mint a teleszkopé.

E. E. *Kisch* 1885 április 29-én született Prágában, a Habsburg imperializmus korszakában (amelynek összeomlásán szorgalmasan dolgozott) az ó-város *Két aranymédvé*hez címzett házában. Gyermekkor: humanisztikus polgárosultság, futbalmeccsek s felfedező utak ódon átjáróházak és Karl May névtelen ösvényein. A nagy háború — az újságírói bemutatkozás és a technikai főiskola után — lövészárkokban találja. Megismerte a frontokat: a Kárpátokat, az osztrák nyugati határt, Szerbiában a fekete-sárga hadsereg nagy visszavonulását.

A szocializmushoz vezető útján alig találkozott Marx-szal. Láta a lövészárkok piszkát és a hadtápvonalak éhezését. Láta az apostoli ha-

talom összeomlását. Látta a bécsi forradalmat és megértette, hogy mire van szükség.

Kisch, a reporter korán felismerte, hogy a legjobb érveket a valóság szolgáltatja. Amidőn azt a féle reportaget írta, amely gyorsan ismertté tette, még semmit sem tudott Wertoff riporter-rendező kísérleteiről és ennek „filmszem“-éről. Kisch elhagyta az írószobát, hogy a világ uccáin hallgassa le az idő szívét.

A varázsló *Silvester Scheffer* segédje volt s miután a mesterséget megtanulta önállóan mint mágus lépett fel. Mint buvár nézte a tengervilág teremtményeit halperspektívából. Mint kórista énekelt a bécsi Operában s mint az Üdvhadsereg katonája London szegény negyedeiben. Mint matróz áthajózott a Panama csatornán s meglátogatta Fordot, Tamerlant s mint „vezeklő“ a lourdesi szentforrást. Felkereste Csikágó vághidait és Ázsia hadszíntereit. Am nem a távolság exotikuma s az ismeretlenbe való menekülés az, ami Kischet hajtja, hanem a tudás, a megismerés, az igazság, mely mindenütt megismerhető. Kisch maga írja: „A helyek és jelenségek, amiket a reporter leír, a kísérletek, amiket vállal, a történetek, amiknek ő tanuja, s a források, amiket felkeres, egyáltalán nem szükséges, hogy távoliak, ritkák és fáradságosan elérhetőek legyenek, ha egy olyan világban, amely megakar magáról feledkezni s ezért tisztára a valótlanból indul ki, átadja magát a tárgyának. Nincs megfelelőbb az egyszerű igazságnál, exotikusabb környezetünkénél és képzeletdúsabb a tárgyilagosságánál.“

E. E. Kisch két tucat könyvben tárja kortársai elé a nagy anyagot, a tények tárgyilagos beszámolóját.

Ha az emberi gondolkodás évezredeinek problémáit és alapelveit a szó öleli körül, úgy a szó és teremtménye kiinduláspontja és feltétele a tény, a realitás.

A valóság másának kifejezése és formája s alakításának módszere a kor társadalmi fejlettségének felel meg. Hogy Dürer vagy van Eyk mesterművei létrejöhessenek a perspektiva tanának olyan fejlődést kellett elérnie, amelynek révén a festővászon két dimenziós síkját meghaladták és létrejött a plasztikus tér. A perspektiva tanának előfeltétele viszont a természettudományi megismerés és tapasztalat. Az emelkedő kapitalizmus kikövetelte a skolasztikus gondolkodás meghaladását, hogy a renaissance és a humanizmus, az emberi szabadság s az egyéni személyiség világképe, vagyis a szabadverseny és az individuális gyarapodás létrejöhessen. A könyvsajtó feltalálása a tudat kiszélesítésének az eszköze, az újság a polgárság találmánya, s az újság híre a polgári tudat tapasztalatainak a közvetítésére és kicserélésére szolgáló kezdetleges formák egyike s egyúttal a polgári uralom instrumentuma. A polgárság polemikus harcok irodalma azokat az eszközöket volt kénytelen felhasználni, amelyek a leggyorsabban reagáltak az eseményekre és elérték a legszélesebb köröket. Így lett az újságírodalom nemcsak történeti kritika, hanem maga a történelem motora. A 17. század óta a realista és társadalombíró írók lényegében újságok szerkesztői és munkatársai, riporterek, kritikusok, vagy periódikusan megjelenő röpiratok előállítói. (Adriaen van Ostade ebben az időben, kb. 1630. körül egy polgárt kezében az újsággal, olvasva ábrázol.)

Blaise Pascal a modern francia nyelv úttörője a *Lettres Provinciales*-ban a feudalizmus és jezsuitizmus ellen harcol. *Jonathan Swift* és *Ioseph Addison* a politikai és társadalmi aktualitásokat a haladó tudat vonaláról bírálták. *Camille Desmoulins* a nagy francia forradalom zsurnaliszta

pamflettistája. *Gotthold Ephraim Lessing* a „királyi szabadalmazott köz- és tudós-dolgok újságjának“, a *Vossische*-nek a bírálója, és *Schiller* a „*Nachrichten zum Nutzen und Vergnügen*“ című lap szerkesztője.

Heinrich von Kleist 1810-ben folyóiratában, a Germániában „A francia zsurnalizmus tankönyve“ címen ír: „A zsurnalizmus az a művészet, amely elhiteketi a néppel azt, amit a kormány jónak talál. . . Célja az adottságok minden változása felett a kormányt igazolni és a kedélyeket a pillanat minden csábítása ellenére hallgató alárendeltségben csak azért is ugyanakkor az igája alá törni.“ Így fedezi fel már *Kleist* a sajtó dialektikus funkcióját, amely a felvilágosítás eszközéből az elhomályosítás eszköze lesz, ha a visszamaradás érdekeit szolgálja.

Charles Dickens évekig volt a *The true sun* és a *Morning Chronicle* című lapok riportere. *Gustav Freytag* a *Grenzboten*-t szerkesztette. *Heinrich Heine* és *Ludwig Börne* a klasszikus német zsurnalizmus reprezentánsai s *Emile Zola* a modern reportage megalapítója.

A század nagy technikai, tudományos és társadalmi átalakulásai meg kellett, hogy találják kifejezésüket a reportage módszereiben. A hang- és a kép-átvitel szimultaneitása, a tér és idő, a tempó és a precízió fogalom változásai meg kellett, hogy változtassák a művészi világképet. A görögök által meghódított Trója megírása, megfelelően a termelésnek és a tudatviszonyoknak, kellett, hogy különbözzék *Lindbergh* repülésének a megírásától. Ha az *Ilias* az elmúlt történelem késő eposza úgy az oceán-repülő szikratávíróképe kevéssel azután érkezik vissza starthelyére, hogy ő a másik kontinensre ért. Ilyen gyors napjaink történéseinek a híre és a visszhangja.

Egyike azoknak, akik napjainkban felfogták a reportage jelentőségét és annak a szükségességét, hogy az események lefolyását precízen és gyorsan a szó piacára dobják s aki a reportage modern formáját kialakítani segített, *Egon Erwin Kisch*.

*

Saint-Réals jegyezte meg egy alkalommal: a regény az a tükör, amit a Fő-uccán visznek. Ez a meghatározás nem elégséges, jóllehet az igazság egy részét tartalmazza. A Fő-uccán vitt tükör útja az ucca mozgásában az élet totalitásából többet mutat, mint ama lapos naturalizmus sztatikus képe, mely úgy véli, hogy a lefényképezett séma, az akusztikus-optikus felszínjelenség gyorsirói visszaadása jelenti az idő realista alakítását.

A reportageban a tény, az egyes eset, a valóság-kivágás a szemlélet tárgya. Természetesen a környező világgal összekapcsolt tény; a tény és következménye, tudományosan átkutatva és rendszerezve (lehetőleg általános érvényességét illető statisztikával alátámasztva) — a tény, mint a társadalmi tényállomány konkrét része.

A klasszikus művészetekben és tudományokban a két disciplina alapvető módszerei kölcsönösen kizárták egymást, jóllehet mindkettő a valóság gondolati reprodukálására törekszik.

Azok a műformák, melyek a tőkés fejlődés szakaszából nőttek ki — film, rádió-irodalom, fotomontage — az alkalmazott tudomány eredményein alapulnak s tudományos készülékek segítségével realizálódnak. A reportage, mely ezeknek a modern művészeteknek a legrégebbi formája, még a két terület határán áll. Lényegében a valóság reprodukálásában a tudományos és művészi módszerek szintézisét alkalmazza.

A késő romantika társadalmi regényével s ez iskola ivadékaival szemben, „amelyek számára a tény nem számít, miután az elmúlik s csak az eszmének van állóképessége“, *Zola* fedezte fel újból a tények világát és alapozta meg a modern riportage-t.

Zolától Sinclairig, John Reedtől Agnes Smedleyig, Albert Londres-től Jules Sauerweinig, Knickerbockertől Kischig (az olyan riportereket, mint Kolzow, Tretjakow és mások, akik más feltételek között dolgoznak, nem említve) a látás és az alakítás módszerei nemcsak a tehetséget, temperamentumot és bátorságot illetően különbözők, hanem a társadalmi és művelődésbeli színvonal állását illetően is a tények megismerésénél és kiválasztásánál szereplő osztálykorlátok szempontjából is.

A tényről a tény társadalmi átvilágításáig terjedő távolság az a távolság, amely azok között a riporterek között van, akik e tény objektív lefotografálására vagyis a (szem lencséje által felvett) felületjelenség visszaadására szorítkoznak és azok közt van, akik a tényt azért kutatják fel, hogy azt valamely társadalmi tényállomány okában és hatásában mint *corpus delicti*t mutassák fel. Ez utóbbiak a világ ábrázolása közben egynémely kisebb igazságot szükségszerűen elhagynak, miután feleslegesek a nagy és döntő igazságok felismeréséhez. Az előbbiek viszont, akik a világot regresszív megbízóik szájaize szerint ábrázolják, mint pl. Jules Sauerwein vagy Knickerbocker ezer aprólékos „objektív” fixált igazság mellé tapadnak, hogy az idő döntő igazságai mellett a lehető legészrevétlenebbül haladjanak el.

„Természetesen, csak a tény a riporter iránytűje”, — írja Kisch. „Utjában szükséges persze egy távcső is: a logikus képzelet. Mert valamely cselekedet látletéből, helyéből vagy színteréből, a résztvevők és tanuk felszedett nyilatkozatából s a rendelkezésre álló feltevésekből sohasem derül ki a tényálladék hibátlan képe. Az eset pragmatikáját s a vizsgálat adalékaihoz való átmeneteket magának a riporternek kell megteremteti és csak arra kell vigyázni, hogy ábrázolásának a vonala pontosan az általa ismert tényeken keresztül vezessen. Az ideális eset az, hogy ez a reporter által megvont valószínűségi görbe az esemény minden fázisának összekötő vonalával egybeessen.” Ebben adja meg a reporter Kisch — miközben felfedi előttünk munkamódszerét — általában az igazság megismerésére szolgáló dialektikus út képét: az élő szemlélettől az absztrakt gondolkodás felé vezető utat s ettől a kettőtől az objektívtól valószínűség gyakorlatát, a reportage-formálásban.

Kisch először vezette be Németországban a társadalmi reporter e módszerét, amely lényegében kísérlet a reportage területén a marxizmus alkalmazására.

Pierre Merin

MAGNUS HIRSCHFELD emigrációban halt meg 67 éves korában. Emigrációja önkéntes volt. 1930 őszén meghívást kapott Amerikából egy előadás-sorozat megtartására, s erről az útvjáról 1932 nyarán tért vissza. A 300 napos utazás során megfordult Japánban, Kínában és Palesztinában, mindenütt — az egyetemek meghívására — előadásokat tartva. A 300 nap alatt 160 angol nyelvű előadást tartott a szexuológia köréből. Erről az útvjáról szívesen és érezhető lelkesen beszélt, mutogatta az indiai egyetemek elismerő dokumentumát, amely őt — Hirschfeldet — a híres *Kamasutra*, az indus erotikai kultúra kutforrásának szerzője, *Vatsyayana* mellé állította. Erről a nagy és sikerekben teljes útvjáról könyvet is írt *Die Weltreise eines Sexualforschers* címmel, (1934) amelyben a keleti népek nemi és erkölcsi sajátosságait ismerteti. 1932 nyarán érkezett vissza, de már akkor nem érzett kedvet Németországba visszatérni. *Die Luft ist dort schwül* — mondogatta és szívesebben sétálgatott Karlsbad vonzó tájain, ahová évenként eljött cukorbetegét kezelteni. Akárcsak Goethe, ő is Karlsbad visszatérő vendége volt, s jellegzetes alakja,